

ВІДГУК

**офіційного опонента – докторки юридичних наук,
професорки, професорки кафедри теорії та історії держави та
права Хмельницький університет управління та права імені
Леоніда Юзькова Вовк Вікторії Миколаївни на дисертацію
Шершель Ольги Вікторівни на тему: «Філософсько-правові
засади обмеження прав і свобод людини», подану на здобуття
ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми. Динаміка розвитку суспільних відносин у світі та виклики політичного, економічного та соціального характеру зумовлюють необхідність додаткового науково-теоретичного осмислення теми обмежень прав і свобод людини. Особливої актуальності ця тема набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли захист національних інтересів вимагає впровадження більш жорстких заходів у сфері прав людини. Очевидно, що вітчизняна філософія права сьогодні намагається по-новому вирішити значну кількість проблем і питань і, використовуючи узагальнені методи пізнання, відкриває нові виміри загальних понять, надаючи їм філософсько-правової інтерпретації. Через обмеження прав і свобод людини визначаються межі легітимного втручання держави в свободу індивіда для забезпечення загального блага. Як відзначено в дисертаційній роботі, дослідження обмеження прав і свобод людини, а відповідно й оцінка правомірності їх встановлення можливе лише в межах природного праворозуміння. Позитивізм обмежений аналізом встановленого права, і його метод емпіричний, дескриптивний, аналітичний. І тому лише держава в особі державних органів у такому разі вирішуватиме, на які права та свободи особа має право. Якщо права й свободи людини розглядати виключно з цього погляду, то і дослідження обраної теми зводиться до характеристики історичного етапу розвитку суспільства, перевірки дотримання на предмет законності нормативно-правових актів і дій державних органів (с. 25).

Цінності ж природного права, які спираються на принцип абсолютності, не залежать від змін соціально-історичних умов і не підлягають девальвації. Вони не є продуктом волі держави, тому їх потрібно використовувати в ролі критеріїв правотворчої діяльності законодавців різних держав у різні історичні періоди.

У зв'язку з цим обрана тема дослідження є не лише актуальною і перспективною, але також засвідчує практичну орієнтованість на вирішення найбільш суперечливих проблем у сфері забезпечення прав і свобод людини. У дисертаційному дослідженні Ольги Шершель запропоновано авторське визначення правомірності обмежень прав і свобод людини, визначення сутності права. У роботі, акцентуючи на природності прав і свобод людини та недопустимості їх свавільного обмеження державою, її авторка зазначає: засобом запобігання встановлення неправомірних обмежень є серед інших дотримання належної процедури ухвалення актів (дотримання вимог щодо юридичної техніки, правової визначеності, передбачуваності, необхідності тощо).

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Аналіз дисертаційного дослідження та наукових публікацій здобувача дає підстави стверджувати про обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження, їх цінність для теоретичного і практичного застосування в межах виконаних завдань, а також про те, що дослідження О.Шершель здійснено на високому науковому рівні.

Основні одержані наукові результати дисертаційної роботи авторкою опубліковано в 10 наукових працях: 6 статей – у наукових періодичних фахових виданнях України; достовірність результатів дослідження знаходить підтвердження апробацією на чотирьох всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях та інших науково практичних заходах: : Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: Наук.-практ. круглий стіл, присвяч. 75-й річниці проголош. Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 груд. 2023 р.); Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи : XIV Міжнар. конф. Нац. авіаційного ун-ту (м. Київ, 23 лют. 2024 р.); Правове забезпечення трансформації діяльності органів публічної

влади для відновлення України : Всеукр. наук.-практ. конф., приуроч. до 28-ї річниці прийняття Конституції України (м. Київ, 25 черв. 2024 р.); Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення : наук.-практ. круглий стіл, присвяч. 76-й річниці проголош. Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 10 груд. 2024 р.). Представлені наукові публікації висвітлюють положення усіх розділів дисертаційної роботи.

Аналіз дисертаційного дослідження та наукових публікацій дає підстави стверджувати про факт обґрунтованості його результатів, їх цінності для теоретичного і практичного застосування в межах виконаних завдань, а також про те, що дослідження О.Шершель здійснено на високому науковому рівні, а представлені наукові публікації висвітлюють положення всіх розділів дисертаційної роботи

Такий загальний висновок підтверджується й оцінкою за критеріями, визначеними в п.22 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. А саме, належний рівень дисертації та публікацій здобувача наукового ступеня засвідчується їх оцінкою з урахуванням наукового рівня та новизни представлених результатів, ступеня наукової обґрунтованості, ступеня досягнення поставлених мети та завдання, методологічної досконалості.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Ознайомлення з текстом дисертаційної роботи показало, що дослідження є структурованим, логічним, послідовним. Мета дослідження сформульована чітко, а завдання узгоджуються з означеною метою. Об'єкт і предмет дослідження визначені чітко й правильно, відповідають анонсованій темі й цілком укладаються у межі наукової спеціальності 081 «Право».

Методологічна основа дослідження коректна його меті і завданням та представлена плюралізмом наукових методів, за допомогою яких розкрито тему. Автором використано низку методологічних підходів, філософських, загальнонаукових, спеціально-юридичних методів, а також логічних прийомів і засобів пізнання. Так, філософською основою дослідження обрано діалектичний підхід, який дозволив обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки між різними підходами до вирішення питання стосовно встановлення обмежень прав і свобод людини, а також зрозуміти їх взаємозв'язок та вплив на сучасне розуміння цього поняття (підрозділ 2.1). Також окремо слід відзначити застосування таких методологічних підходів як аксіологічний та антропологічний. Застосування герменевтичного методу дало змогу віднайти зміст положення закону, зважаючи насамперед на визнання цінності людини, адаптувати стару норму до сучасності, здійснити її новелізацію, і дозволило розкрити поняття сутність права чи свободи людини (с. 41). Метод класифікації та системно-структурний метод дав змогу визначити систему правових актів, що регулюють питання обмеження прав і свобод людини (підрозділ 2.2). Формально-логічний і структурно-логічний методи використано для виокремлення особливостей державної політики у встановленні обмежень прав і свобод, міжнародних стандартів (розділ III). Усі аналізовані методи вдало використані в комплексі. Зокрема, у процесі порівняння різних підходів до обмеження прав і свобод людини, урахувавши відповідні історичні етапи.

Дисертація спирається на достатню наукову та нормативну базу (список джерел містить 287 найменувань). Здобувачкою проведено ґрунтовний аналіз засад як національного, так і міжнародного законодавства стосовно запровадження обмежень прав і свобод людини.

Структура та зміст дисертаційна робота повною мірою висвітлюють проблемні питання, що становлять її предмет. Дисертація складається зі анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Анотація дисертації відповідають її змісту та повністю відображають основні положення і результати дослідження, оформлено

відповідно до встановлених МОН вимог. В анотації викладено в стислій формі основні тези, категорії та поняття, запропоновані автором. Анотація викладена українською та англійською мовою. У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, вказано на зв'язок з науковою тематикою, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведені дані про апробацію, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

Перший розділ присвячено питанням пов'язаних із вивченням загальнотеоретичних підходів та концептуальних засад дослідження обмеження прав і свобод людини. Зокрема дано бібліографічний огляд досліджень обмеження прав і свобод людини (підрозділ 1.1), обґрунтовано вибір методології дослідження обмеження прав і свобод людини (підрозділ 1.2), надано історіографічний огляд обмеження прав і свобод людини (підрозділ 1.3). Так, проаналізовано дослідження вітчизняних учених, яке свідчить про відсутність єдиного доктринального визначення «обмеження прав і свобод людини». Зокрема, зазначене поняття розкривається через: «звуження змісту і обсягу права», «обмеження здійснення права», втручання у «автономність»/свободу людини, порушення сутності права. У цьому розділі обґрунтовується твердження, що вирішення питання щодо правомірності обмеження прав і свобод людини можливе лише в межах природного праворозуміння. В іншому разі право стає інструментом відповідної ідеології. Водночас засобом запобігання неправомірному обмеженню прав і свобод людини є вимоги щодо дотримання легітимної процедури їх встановлення, в тому числі процедури прийняття правових актів, якості законів, що обумовлює використання надбань учених позитивістів під час визначення механізмів унеможливлення необґрунтованого втручання у свободу людини. Тож підкреслюється необхідність якісного правового регулювання (зокрема, дотримання вимог щодо форми акта, у якому передбачені такі обмеження і процедури його прийняття) при встановленні обмежень прав і свобод людини. У роботі зазначається, що сучасний механізм прийняття законів та інших правових актів має складну узгоджену процедуру, що містить їх правову експертизу,

обґрунтування необхідності їх прийняття, а також внутрішній і зовнішній контроль за дотриманням відповідної процедури (с.35).

У другому розділі дисертаційного дослідження авторка розкрила тему обмеження прав і свобод людини як прояв законів діалектики (підрозділ 2.1), досліджено обмеження прав і свобод людини за формою (підрозділ 2.2) та за змістом (підрозділ 2.3). Зокрема, виокремлено вимоги щодо правомірного обмеження прав і свобод людини, дано алгоритм оцінки дотримання принципу пропорційності, який передбачає: 1) конституювання неможливості порушення сутності права чи свободи людини; 2) пошук балансу інтересів особи та суспільства, що зумовлює необхідність обґрунтування запроваджених обмежень, і відповідно їх оцінки. Формулювання, які містяться як у Конституції України, так і міжнародних документах, дали авторці роботи виокремити елементи, через які розкривається сутність права чи свободи людини. А саме, через забезпечення особі: 1) свободи (можливість вільного вибору поміж доступних варіантів поведінки, існування сфери життя, яка не регулюється правовими нормами); 2) гідного ставлення до людини (поваги до людини, належного ставлення до неї); 3) вільного й усебічного розвитку особистості (наявність ефективного механізму для реалізації особою своїх можливостей); 4) рівності (ставлення «до однакового однаково») (с.75-76). Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений дослідженню проблематики обмежень прав і свобод людини в сучасних умовах, зокрема надано характеристику обмеження прав і свобод людини в умовах глобалізаційних процесів (підрозділ 3.1), проаналізовано особливості практики обмеження прав і свобод людини в сучасній Україні (підрозділ 3.2), обмеження прав і свобод людини як захід захисту національної безпеки України (підрозділ 3.3). Так, у підрозділі 3.1 констатується, що необхідність вирішення глобальних проблем (терористична діяльність, епідемії, захист навколишнього природного середовища, військові конфлікти), які не може бути здійснене виключно національним законодавством у межах певної території, зумовлює встановлення однакових критеріїв щодо обмеження певних прав і свобод. Водночас, наголошується, що встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини не

виключає існування в конкретній країні власних підходів щодо обмеження прав і свобод людини, враховуючи її історичний розвиток, що охоплюється таким поняттям, як конституційна ідентичність. Серед проблемних питань обмежень прав і свобод людини в сучасній Україні виокремлено: відтермінування рішень судів (законом може встановлюватися продовжений строк виконання судових рішень, водночас такий строк має бути не надто обтяжливим), недотримання вимог щодо строків набрання чинності законами.

Дисертація відповідає вимогам, які пред'являються до дисертаційних досліджень. Оформлення дисертації та анотації відповідає тим вимогам, які висуваються до такого роду робіт. Структура дисертації та зміст її підрозділів слугували розкриттю мети наукового пошуку та виконанню поставлених автором завдань дослідження.

Новизна представлених теоретичних результатів проведених здобувачем досліджень. Дисертація є одним з перших у вітчизняній науці працею, яка містить комплексний аналіз філософсько-правових засад обмеження прав і свобод людини в межах інтегративних понять сутності права чи свободи людини та «образ людини».

У результаті проведеного дослідження авторкою обґрунтовано ряд концептуальних теоретичних та практичних положень, наукових висновків, узагальнень та пропозицій, що відповідають змістовним ознакам наукової новизни. Зокрема, доведено, що для вирішення питання щодо правомірності обмеження прав і свобод людини необхідне виокремлення їх сутності, місця в системі інших прав і свобод людини, враховуючи «образ людини», який формують конституційні цінності. Крім того, у дисертації доведено, що обраний в основу політичної та правової системи держави підхід до встановлення прав і свобод людини, який базується на позитивістському підході, і відсутність дієвих демократичних інститутів може призвести до утвердження тоталітарного режиму. Доведено, що вибір форми обмежень прав і свобод людини обумовлений метою запровадження таких обмежень, акцентовано на важливості своєчасної зміни «застарілої» форми на нову залежно від обставин (економічних, соціальних,

природних та інших чинників, запропоновано виокремити як окрему форму обмеження прав і свобод людини – скасування складового конституційного права людини, не конкретизованого в Конституції України.

У дисертаційному дослідженні пропонується визначення поняття обмеження права чи свободи людини через використання понять «правомірні» і «неправомірні» обмеження. Правомірні обмеження – це закріплені в законі можливості особи, які не порушують сутності права або свободи й відповідають акту, який міститься вище в ієрархії правових актів. У роботі також визначено систему правових актів, які передбачають обмеження прав і свобод людини. Зауважено, що обмеження прав і свобод людини встановлюються в Конституції України та законах і регулюються прийнятими на їх підставі підзаконними правовими актами, у яких визначається механізм застосування таких обмежень. Авторка дисертаційного дослідження пропонує внести зміни до частини третьої статті 22 Конституції України, а саме: замінити формулювання статті «не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод» на «сутність права і свободи людини не може бути порушена».

Автор в процесі підготовки дисертації сформулював низку науково-теоретичних, пропозиції та рекомендації, які фахово обґрунтовані.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у практиці полягає в тому, що положення та висновки, пропозиції та рекомендації щодо застосування природного праворозуміння як концептуально-методологічного підходу, сформульовані в дослідженні, можуть бути використані у: правотворчості – для підготовки проєктів нормативно-правових актів, стратегічних документів з питань захисту прав людини, проведення правової експертизи нормативно-правових актів, а також обґрунтування пропозицій щодо гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародно-правовими стандартами; практичній діяльності – у правозастосовній діяльності органів держави з метою дотримання принципу верховенства права, зокрема, при здійсненні ними дискреційних повноважень; фізичними та юридичними особами для захисту їх

прав і свобод; науковій діяльності – для подальших досліджень проблематики прав людини, для підготовки досліджень; освітньому процесі – при вивченні навчальних дисциплін «Теорія права», «Філософія права», «Конституційне право» для підготовки методичних матеріалів, підручників, статей, навчальних посібників.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація не містить порушень академічної доброчесності. Дисертація є оригінальною, самостійно виконаною працею. У дисертаційній роботі немає текстових запозичень, використання ідей інших авторів без посилання на джерела. Дотримані усі норми законодавства про авторське право.

Дискусійні положення та зауваження.

Дисертація, як і кожна самостійна наукова творча праця, спонукає до наукової дискусії та роздумів, містить низку дискусійних положень, які вимагають додаткових пояснень, доповнень, конкретизації тощо. Зокрема:

– у підрозділі 2.1 дисертації, говорячи про справедливість, варто було б детальніше виявити сутнісні характеристики справедливості як особливого феномену, що фіксує вимоги щодо встановлення обмежень прав і свобод людини. У дослідженні така аргументація є недостатньою;

– у підрозділі 3.1 при характеристиці обмеження прав і свобод людини в умовах глобалізаційних процесів визначено таке поняття як конституційна ідентичність. У дисертації наголошується, що надто відчутно проявляється культурна своєрідність під час дослідження особистих прав таких, як право на втручання в приватне життя і соматичних прав. На вирішення питання обмеження прав і свобод людини не може не впливати історичний розвиток держави, соціально-економічні умови, цінності, які закладені в основу побудови суспільства, і з огляду на це застосовується такий методологічний принцип, як релятивізм, який проявляється, зокрема, залежно від змісту та значення феноменів духовної культури й соціального життя від суб'єктів, умов (с. 45). Водночас розкриттю цього питання було б доцільно приділити більше уваги;

– аналізуючи правове регулювання обмежень прав і свобод людини, говорячи про необхідно сформувані в людини усвідомлення необхідності їх існування (підрозділ 1.1) та самообмеження влади (підрозділ 3.2), варто було б зосередити більше уваги на такому чинникові як сучасне правове мислення, яке за суттю є гуманістичним, формування якого мало б стати справою державної ваги. Нашому суспільству потрібно пережити щось на кшталт інтелектуально-духовної реформи в праві, подолати старі державоцентричні стереотипи мислення. Це треба робити в масштабах держави, починаючи зі школи, особливо з правничої освіти, бо там закладаються основи правового мислення і сучасного гуманістичного світогляду;

– дисертація значно виграла б, якщо б під час дослідження обмеження прав і свобод в стародавньому Римі було акцентовано на тому, що римське право створювалося і функціонувало, виконуючи основні свої функції, завдяки людям, і особи і громади здійснювали активні право- і законотворчі функції («жіночі повстання», рішення народних зборів);

- автор досліджує поняття «образу людини» для вирішення питання щодо правомірності обмеження прав і свобод людини, стверджуючи, що «образ людини» формується конституційними цінностями. З такою позицією автора важко погодитися, оскільки «образ людини» є поняттям, яке позначає ідеалізоване і стале уявлення про людину в координатах конкретного соціокультурного контексту. На формування образу людини впливають ідеологічні, морально-етичні, наукові, державно-політичні чинники.

Проте загалом, підсумовуючи, можна констатувати, що зазначені вище зауваження носять не істотний характер і не применшують науково-теоретичну цінність дисертаційної роботи О. Шершель. Висновки, зроблені до розділів, та загальні висновки до дисертації послідовно-логічно випливають з її тексту і відображають основні моменти змісту роботи. Авторка продемонструвала здатність до творчого пошуку, вміння аналітично осмислювати сучасні філософсько-правові проблеми, науково-коректно аргументовано вести дискусію з іншими авторами.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Шершель Ольги Вікторівни на тему: «Філософсько-правові засади обмеження прав і свобод людини» є завершеною, самостійно виконаною кваліфікованою науковою працею, що має вагомe теоретичне і прикладне значення, яка відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року, № 44, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка Шершель Ольга Вікторівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії та історії держави та права Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ВОВК
Вікторія ВОВК

Підпис *Вікторія ВОВК*
ЗАСВІДЧУЮ:
Вчений секретар університету

Світлана Хмельницька
06.10.2025

